

Bu gün Azərbaycan məktəb və pedaqoji fikir tarixinin inkişafı, onun ümumxalq və ümumdövlət səviyyəsində tarixi salnaməyə çevrilməsi, milli və bəşəri məzmun daşması, millətlərərəsi və xalqlararası əlaqələrə yol açması, dünya sivilizasiyasına və multikultural dəyərlərinə böyük töhfə verilməsi istiqamətində başlıca ideya və məfkura silahına dəstək olması bizə ulularımızdan miras qalan səzial-mədəni həyatımızın gerçəkləşən reallığıdır.

Böyük humanist

Maariflənməyə, mədəni yüksəlişə çağırış təşkil edən əsərlərində dərin insanpərvərlik ruhu hakimdir

“Mübarizələrdə möhkəm iradəsi və ümumi işin xeyrinə öz şəxsi əmin-amanlığını unutmaq qabiliyyəti olanlar qalib gələcəklər...”

Nəriman Nərimanov

Bu qəbildən görkəmli elm və sənət adamlarının milli mənsubiyətimizi, milli mövcudluğumuzu, nəsillərərəsi varisliyimizi təmİN edən pedaqoji ideyaları gənc nəsil üçün tarixi əhəmiyyəti olan, milli mücadilə yolumuzun parlaq səhifəsini işləndirən və gələcək müütəraqqı hədəflərə tuşlanan milli-mədəni sərvətdir.

Bu münasibətlə böyük maarifpərvər, metin şəxsiyyət, yenilməz demokrat, dahi yazıçı və dramaturq, peşəkar hekim və təcrübəli loğman, ən nəhayətdə isə böyük insan və böyük dövlət xadimi kimi ədəbi-pedaqoji fikir tariximiz qızıl səhifələrinə dolğun və humanist ideyalar bəxş etmiş “Nəriman Nərimanovun 150 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Prezidenti canab İlham Əliyevin 14 fevral 2020-ci il tarixli Sərəncamında çox haqlı olaraq göstərilir: "...Nəriman Nərimanov məşhur yazıçı, dramaturq, publisist və maarifçi kimi Azərbaycan ədəbiyatının qabaqcıl ideyalarla və demokratik fikirlərlə zənginləşməsinə böyük rol oynamışdır. Onun zamanın vacib məsələlərinə toxunan və əsas qayesini maariflənməyə, mədəni yüksəlişə çağırış teşkil eden əsərlərində dərin insanpərvərlik ruhu hakimdir. Nəriman Nərimanov dramaturgiyası Azərbaycan teatrının inkişafına dəyərli töhfələr vermişdir. Milli bədii nəşr tariximizdə də özünəməxsus layıqli yer tutan vətənpərvər ədib, həmçinin ciddi və aktual publisistika nümunələrinin müəllifi olaraq tanınmışdır.

Nəriman Nərimanovun bədii yaradılığı ilə ictimai və siyasi fəaliyyəti arasında üzvi bağlılıq vardır. Onun ömrünün mühüm hissəsi qəlbən inandığı və həyatının başlıca vəzifəsi sayaraq müqəddəs amala çevirdiyi xalq işi uğrunda ardıcıl mübarizəde keçmişdir. Siyasi çarpışmaların daha da gərginləşdiyi son dərəcə mürekkeb şəraitə baxmayaraq, Nəriman Nərimanov milli maraqları daim üstün tutan rəhbər kimi tələyülü problemlərə münasibətdə xalqımızın mənafeyini imkanlarının on son həddində müdafiə etmişdir. O, keçmişimizin mədəni sərvətlərinin mühafizəsinə, ana dilinin saflığı məsələlərinə xüsusi diqqət yetirmiş, elmin, maarifin və mədəniyyətin inkişafı yolunda var qüvvəsi ilə çalışmış, dövrün milli məfkurə daşıyıcısı olan şəxsiyyətlərinə ehtiram və qayğı ilə yanaşmışdır.

İlkin olaraq onu da qeyd edək ki, Nəriman Nərimanovun ədəbi-bədii, elmi-mədəni ərsinin tədqiqində, təbliğində və Azərbaycanda ictimai-tərəqqi ideyalarının yayılmasında, onun xidmətlərinin xalqa çatdırılmasında bir çox tanmış elm və mədəniyyət xadimlərinin müstənsənə emayı olmuşdur.

Nəriman Nərimanovun müqəddəs, daimyaşar ideyalarının, pak amallarının varisliyinin qorunmasını təmin edən və onun zəngin qiyməti ərsinin gənc nəsilə çatdırılması sayesində fədakar xidmətləri olan tədqiqatçılarından Məmməd Qaziyevin, Cahid Quliyevin, Firudin Köçərlinin, Qulam Məmmədlinin, Vəli Məmmədovun, Nəzər Paşayevin, Xeyrulla Məmmədovun, Teymur Əhmədovun, Firdovsiyyə Əhmədovanın əməli-elmi axtarışları, tərəqqi ideyaları ilə bağlı tədqiqi-nezəri müləhizələri orijinal cəhətləri ilə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusən, Nəriman Nərimanovun geniş spektrən məktəbdarlıq və pedaqoji ərsinin öyrənilməsi ilə bağlı akademik Hüseyin Əhmədovun, tədqiqatçılar Əlyar Qarabağlınin, Əlisəfa Məmmədovun, Məmməd Qasımovun, Əməkdar elm xadimi Fərrux Rüstəmovun, professor Ferahim Sadıqovun, professor Ramin İsayevin elmi-pedaqoji məzmunlu araşdırmaları olmuş, onun pedaqoji fəaliyyətinin tarixi yəşəm dövrünün yaradıcı mərhələləri arasında.

Azərbaycan mədəniyyəti tarixində avangard mövqeyi olan Nəriman Nərimanovun tarixi-mədəni ərsinin geniş oxucu kütləsinə çatdırılmasında və gənclərin bu qiyməti xəzinədən faydallanması işində professor Əliheydər Həşimov, Əjdər Ağayev və Yusif Talibovun tədqiqatları da qeyd olunmalıdır.

Nəriman Nərimanovun ictimai-tərəqqi ideyalarının tarixi əhəmiyyəti və onun gənc nəsilə aşılanması yollarının mahiyyətini, məna derinliyini, məzmun tutumunu ehtiva edən bu tədqiqatçıların hər birinin fikir və müləhizələrindən bəhrələnmək, hazırlı dövrdə dilin, məktəbin, mətbuatın və ədəbiyyatın milli məzmun ilə çulğalashmış elmi-pedaqoji nəticələrindən yeni təfəkkür tərzi ilə istifadə etmək vacibdir.

Ümumilikdə isə Azərbaycan mədəniyyəti tarixində çoxcəhətli fəaliyyəti ilə seçilən, zəngin ərsi müxtəlif sahə tədqiqatçıları üçün obyektlərə olan Nəriman Nərimanovun ömür yolu və qiymətli pedaqoji ərsi bu gün də dərin məzmununu saxlayır. Xalqın xoşbəxt-

liyi, gələcəyi uğrunda əlindən goləni, bacardığını etmiş Nəriman Nərimanov XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllerində ictimai tərbiyəye xidmət edən milli mətbuat, xalq təhsili və ictimai-siyasi hadisələrin intibahında qızgrün fəaliyyət göstərmişdir.

Onun xalqın maariflənməsi, demokratik mübarizə yolu tapması üçün apardığı geniş ictimai-siyasi fəaliyyəti, səmərəli yaradıcılıq axtarışları, milli tərəqqi kontekstində irolı sürdüyü ideyalar bu gün Azərbaycan mədəniyyəti tarixində öz intəhəsiz təsirini saxlayır və humanizm, demokratiya baxımı ilə qəbulərlərə nüfuz nuru baxış edir.

N. Nərimanov xalqının tərəqqisində onun maariflənməsində görüldü. Bu yolda onun irolı sürdüyü fikirlər bu gün daha aktualdır. Odur ki, son illərdə bu sahədə aparılan tədqiqi xarakterli hər bir yeniliyin nəzərdən keçirilib öyrənilmesi diqqətəlayiq təşəbbüs sayılmalıdır.

Məqalədə şərh olunan problemlər məhz bu baxımdan nəzərdən keçirilərək ümumileşdirilmişdir.

N. Nərimanov bütün şürlü həyatını doğma xalqının azadlığı və inkişafı uğrunda mübarizəyə həsr etmişdir. O, hələ XIX əsrin axırlarında Bakıya gələrək geniş mədəni-maarif, ədəbi-siyasi fəaliyyətə başlamışdır. N. Nərimanov xalqın məşəqqət dulu həyatını, ağır güzəranını gənc yaşlarından görərək yazır: “Müsəlman kütütlərinin müstəsnə avamlığı və geriliyi, öz ədəbi və ictimai işimlə bu kütütləri oyadıb... hazırlamaq vəzifəsinə mənim qarşısında qoyur”.

Bu böyük insan öz həyat idealına, yüksək mənəvi qayesinə sadıq qalaraq 1894-cü ildə Bakıda müsəlman kütütləri üçün ilk xalq qiraətxana-kitabxanası təşkil etmiş, Şərqi ölkələrinin müttəraqqı qəzetləri ilə mütəmadi əlaqə saxlayaraq, həmin regionlardan qiraətxana üçün xeyli ədəbiyyat almış, dövrün ictimai problemlərini əks etdirən “Nadənlıq”, “Şəmdan bəy”, “Nadir şah”, “Bəhədər və Sona” kimi əsərlər, bir çox sosial-mədəni, ictimai-tərəqqi, mənəvi-humanist problemlərə həsr etdiyi publisistik məqələlər yazmış, N. V. Qoqolun “Müftətis” komediyasını tərcümə edərək yüksək amallar uğrunda, bu məramla Azərbaycan sehnəsinə götürmiş, Azərbaycan və rus dillərini öyrənənlər üçün dərsliklər, elmi-pedaqoji müntəxəbatlar tərtib etmişdir.

N. Nərimanovun istər ictimai fəaliyyəti, istərsə də ədəbi-bədii yaradıcı-

lığı xalqa əsl sədaqətlə xidmət etmə nümunəsidir. Vətəninin və xalqının mədəni tərəqqisi, ümidi güləri üçün çalısan N. Nərimanov həyat boyu bütün imkanlarını səfərbər edərək xalqın mədəni inkişaf üçün zəruri işlər sərf etmiş və bu cəhətdən çox xarakterik olan müttəraqqı işlər görmüşdür. Onun bu yönündən əməli xidmətləri xalqı işıqlı gələcəyə səsləyən ictimai-tərəqqi ideyalarında faktik əlamətlərlə daha dolğun zəminda əks olunmuşdur.

N. Nərimanov dövrünün Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Üzeyir Hacıbəyov, Ömər Faiq Nəmanzadə və digər tərəqqipərvər ziyanlıları kimi xalqı hər vəchələ ictimai tərəqqiye səsləmiş, bu yolda Vətəne, xalqa xidmətin başlıca qayesini ana dilinə məhəbbətde görmüş, beynəlmiləçiliyin, bəşəriliyin mayasını millilikdə axtarmışdır. Cünki, “millilik olmayan yerde bəşərilik yoxdur” - deyə hadisələrə ictimai məzmun verməyə çalışmışdır. Bu yönündən onun “...Ana dil... nə qədər möhtərem, müqəddəs, nə qədər əzəmetli bir qüvvə” ideyası bu sahədə olan əməli fəaliyyətinə teyin etmə üçün qiymətlər nümunədir.

Maarifpərvər ədib xalq arasında ictimai-tərəqqi ideyalarının qızgrün təbliği üçün ciddi sey göstərək, “Azərbaycan müəllimlərinin birinci qurultayında (1906) ...” gündüz iclasında, tərəqqipərvər maarif xadimlərini Azərbaycan dilinin icbari fənn kimi məktəblərdə yeni program əsasında tədrisində və müəllimlərin hüquq bərabərliyinin qorunmasına çağırırdı.

Milli zəminlə yanaşı, ictimai-tərəqqi ideyalarında Nəriman Nərimanov üçün beynəlmiləçilik, bəşərilik də konkret seciyyə daşımış, onun milli azadlıq, sosial tərəqqi yollarından bəhs edən fikirləri bu əsasda müstəsnəlik kəsb etmişdir. Eyni zamanda onun özüնün keçidiyi həyat yolu da bunu deməyə əsas verir ki, ... Nəriman bəy zətnət elmə, maarifə maraqlı olduğundan təhsilini gözəlcə ikmal edərək 1890-cı ilde məktəbdən çıxış müəllim olmuşdur. Hələ məktəb illərində psixologiya və islam tarixine aid bir çox kitablar oxumuş və bu sahədə məlumatını artırmışdır.

O, məktəbdə ikən müsəlmanların geri qaldıqlarını və bu geri qalmanın səbəblərini, tərəqqi yoluñ düşmə çarələrini izləyir və fikirləşir...”.

Odur ki, görkəmli maarifpərvər vətənə qızıl arzularla, yüksək bəşəri qayalıra tuş edən nəcib çəkiliyi

tülliğini saxlayaraq bu gün də şüurların oyanmasına, həyat hadisələrinin ictimai qarışıysında böyük əhəmiyyət daşıyır.

Böyük humanist Nəriman Nərimanov ictimai-tərəqqi ideyalarının tarixi əhəmiyyəti və onun gənc nəsilə aşlanması yollarından bəhs edərək onu da göstərməliyik ki, bu problem ətraflı şəhər olunmaya (həm də dolğun və obyektiv bir terzədə təhlil aparmaq yolu ilə) müqəddər müteffekkirlərin həyat hadisələri haqqında fikir və ideyalarına təkzib olunmaz faktlara yanaşılmalıdır. Xüsusən, böyük humanist-demokratik qayeleri, məqsəd və arzuları öz çinində daşıyan bu tarixi şəxsiyyətin ideyamənəvi ərsinə yeni tedqiqat yanaşmaları, müasir metodoloji prinsiplər, o cümlədən şəxsiyyətönümlülük, azadfikirlilik, müstəqillik, plüralist ruh və mənəviyyat prizmasından rakurs edilməlidir. Onun xalqın həyatına, varlığına, tarixinə, mənəvi dünyasına, mötəbər pedaqoji ərsinə son dərəcə həssas olan qayğış münasibəti yeni təcrübədən aşkarlanmalı və necib, yüksək məhiyyəti ideya-nəzəri təsirinin gənc nəsildə sonuz maraqlı və məhəbbət hissi oyadan faktorları yeni konseptual elmi-didaktik-məfkurevi istiqamətlərə, geniş təhsilləndirici parametrlərə onlara öyrədilməlidir. Konkret ifadə etsək, ona nail olmaq lazımdır ki, hər bir məktəbli, hər bir tələbə kontingenti bu deyərden, bu maarifləndirici ərsindən yaradıcılığı, tədqiqatçılıq sərisi ilə, müasir kreativ düşüncə terzələri ilə bəhrələşsinler. Birmənalı olaraq demek olar ki, böyükən hər bir gənəl milli-mənəvi dəyər sisteminizin, böyükən hərəkət, ədəb-ərkanlılıq, aile sədaqətliliyi, xəlqılık, milli adət-ənənələrə bağlılıq kimi pöhrə verən bir ərsin nadir incilərini mühafizə edib, onları ağlı və idrak mətəvəsinə gətirməklə, yeni mənəvi yadشاşlarda qoruyub saxlamaqla öz istedadı və bacarığı səviyyəsində öyrənib dərəcələşdir.

Xüsusən, elmi-pedaqoji cəbbəxananın flaqlanı sayılan Təhsil İnstitutunun müvafiq eməkdaşlarının bu sahədə uğurlu təsəbbüsleri müzakirələrə rəvac verənlər, onların irəli sürdükləri rəy və təkliflər, milli konseptual metodik sistem geniş müzakirə mənbəyinə çevrilənlərdir.

Vidadi BƏŞİROV,
Azərbaycan Dillər Universitetinin
Pedagogika kafedrasının dosenti,
pedagogika üzrə fəlsəfə doktoru